

SPRÅK *nytt*

UTGITT AV NORSK SPRÅKRÅD

30. årgang 2/2002

Har vi språkpolitikk i Norge?

De fleste av oss vil nok uten videre svare ja på dette spørsmålet. Noen vil kanskje til og med si at det er i Norge vi har språkpolitikk, og med det mene at vi er mer opptatt av språk og språkspørsmål enn i de fleste andre land. Og de vil gjerne begrunne dette med den spesielle norske språksituasjonen – med to offisielle skriftspråksnormaler og flere konkurrerende uoffisielle normaler, med eksistensen av ulike språkorganisasjoner, med språkstrid og stadige diskusjoner om språket og språksituasjonen.

Andre vil kanskje vise til at det drives språkpolitikk i statlig regi. Gjennom blant annet organisasjoner som Norsk språkråd – og tidligere Norsk språknemnd – og gjennom en rekke offentlig oppnevnte komiteer har staten gjennom lengre tid drevet med normering av det norske språket, noe som har nedfelt seg i en rekke rettskrivningsreformer gjennom blant annet hele 1900-tallet. Og denne typen språkpolitisk arbeid pågår den dag i dag og er for eksempel bakgrunnen for det rettskrivningsarbeidet som er omtalt i dette nummeret av Språknytt.

Men har vi likevel det vi kan kalle en norsk språkpolitikk? Er det mulig å snakke om en norsk språkpolitikk på samme måte som vi kan snakke om en norsk utenriks- eller forsvarspolitik? Har vi en språkpoli-

tikk som er forankret i brede lag av befolkningen, og som er forpliktende for statlige prioriteringer og beslutninger? Finnes det en offisiell politikk som klargjør vilkåra for norsk språk ikke bare i dagens, men også i morgendagens mer eller mindre internasjonaliserte samfunn? Finnes det en politikk som har som mål å styrke språkkompetansen ikke bare for oss som har norsk som morsmål, men også for de mange nye gruppene med andre morsmål i dagens norske samfunn? Og finnes det en politikk som sikrer de språklige rettighetene til de ulike språkbrukergruppene? Eksisterer det i det hele tatt en bevisst holdning hos våre politikere om den *verdien* som både norsk (bokmål og nynorsk), samisk og de mange andre språka som vi har i dagens Norge, representerer?

Nettopp fordi Språkrådet mener at svara på disse spørsmåla gjennomgående er negative, ble det på årsmøtet i februar vedtatt et forslag om å oppnevne en språkkommisjon for å utforme en nasjonal språkpolitikk. Målet er å få en utredning som er tilpasset dagens – og helst også morgendagens – norske samfunn. Utspillet ligger nå hos Regjeringa, og vi venter spent på svaret.

INNHold 2 / 2002

1 Om endring av rettskrivinga i bokmål	17 Nettbasert nyordsinnsamling
4 Nynorsknorma i endring	19 «Polfarernorsk»
7 Ny lov om personnavn	23 Bymålslaget i 100 år
10 Nordisk purisme	26 Nyord
15 Falska vänner får man på köpet!	27 Du spør – vi svarer

Om endring av rettskrivinga i bokmål

KJELL IVAR VANNEBO

ÅRSMØTET I NORSK SPRÅKRÅD i februar i år 2000 var det siste i en rådsperiode på fire år, og i samsvar med vedtektene for Språkrådet ble det her gjort vedtak i en rekke rettskrivingssaker som fagnemnda hadde behandlet i fireårsperioden 1996–99. Denne gangen var det omfattende framlegg både i bokmåls- og nynorskseksjonen. En del av framlegga har Språkrådet (ifølge § 5 i *Vedtekter for Norsk språkråd*) fullmakt til å avgjøre selv. Det gjelder f.eks. skrivemåte og bøyning av nye ord, forkortelser, tegnsetting, stor eller liten forbokstav osv. En oversikt over disse vedtakene står i Språknytt 3/2000, mens «vedtak om gjennomgripende endringer av hele systemer og [...] om endring i skrivemåte eller bøyning av enkeltord som tidligere er normert i norsk, skal legges fram for departementet til godkjenning». Når det gjelder det siste punktet, ble det etter rådsmøtet sendt over ei omfattende liste med rettskrivingsaker i perioden 1996–99 til Kulturdepartementet. Lista er på hele 45 sider, og kan selvsagt ikke gjengis i sin helhet her, men blant hovedpunktene i de foreslåtte endringene for bokmålet var:

- oppheving av systemet med sideformer, noe som bl.a. innebar full likestilling av endingene *-a/-en* i be-

stemt form entall i hunkjønnord og av *-a/-ene* i bestemt form flertall av intetkjønnord

- fjerning av en rekke tidligere sideformer, bl.a. oppheving av systemet med «kløyvd infinitiv» (som var innført som en tilnærming til nynorsk i 1938), og fjerning av en lang rekke ordformer fra rettskrivinga (*dauv, haust, korfor, åffer, lauk* osv.)
- endringer av bøyingsformer som bl.a. innebar at en rekke substantiv-er med suffikset *-ning* fikk valgfritt *-a/-en* i bestemt form entall (*begrensninga/begrensningen, festninga/festningen* osv.), og at det i preteritum av sterke verb av 2. klasse ble innført valgfritt *-ø/-øy-* i de verba der en tidligere hadde hatt *-ø/-au-* (*brøt/brøyt* mot før *brøt/braut*)

Lista med forslag til rettskrivingsendringer ble ifølge vanlig praksis oversendt Kulturdepartementet etter rådsmøtet i februar. Men det gikk lang tid før det kom noe endelig svar fra departementet. I et foreløpig svar av 28. juni ble det opplyst at departementet behøvde mer tid på å behandle saka, og at det ikke i noe tilfelle ville bli aktuelt med rettskrivingsendringer for skoleåret 2000–2001.

5. desember kom så det endelige svaret. Det innebar at de foreslåtte rettskrivingsendringene – med noen få unntak – ikke ble godkjent. Det ble presisert at dette ikke innebar «ei underkjenning» av Språkrådets arbeid, men at departementet ville gi Språkrådet

«høve til ein ny gjennomgang av heilskapen i dei innsende endringane slik dei framstår etter dei mange vedtaka som vart gjorde på rådsmøtet. Dette vil også gje Språkrådet tid til å arbeide seg gjennom dei restspørsmåla som står att, og så langt råd er dei oppfølgings- og justeringssakene som lett følgjer i kjølvatnet av dei mange vedtaka som gjeld ordgrupper, grammatiske kategoriar og liknande. Dermed sikrar ein seg at reforma blir tilnærma fullstendig slik at behovet for nye snarlege endringar blir minst mogleg».

Departementet grunngav sin beslutning med at en gjerne ville ha en mer stabil rettskrivingssituasjon og unngå hyppige rettskrivingsendringer, og viste i den forbindelse både til tidligere uttalelser fra Språkrådet og til St.meld. nr. 13 (1997–98) *Målbruk i offentleg teneste*.

Det konkrete resultatet av departementets brev var at enkelte punkt i rettskrivingsforslaga ble godkjent (norgagisering av en god del ord, enkel eller dobbel sluttkonsonant i ord som *bag/bagg, vel/vell*) og tok til å gjelde fra 1. juli 2001. Men de fleste forslaga ble ikke godkjent. Men departementet signaliserte enighet med Språkrådet på

to viktige prinsipielle punkt. Det heter i brevet:

«Departementet kan utan vidare slutta seg til dei retningsliniene som har lege til grunn for arbeidet med bokmålsrettskrivinga, dvs. at systemet med sideformer i praksis blir fjerna, og at lite brukte former i stor grad blir tekne ut av rettskrivinga.»

Men departementet bad også om en ny behandling av enkelte konkrete punkt. De fleste gjaldt nynorsk, enkelte begge målformene (transkripsjon av geografiske og historiske navn fra nygresk, sammendragning av substantivformer og enkelte «unødvendige» forskjeller mellom bokmål og nynorsk), og noen få gjaldt bare bokmål. Til det siste hørte «Tilhøvet mellom bokmåls- og riksmålsformer», der departementet i et eget punkt bad Språkrådet om å gjøre «ei særskild vurdering av dei mest frekvente riksmålsformene som ikkje er tillatne i bokmål». Som eksempel ble nevnt preteritumsformer av svake verb, som *bygget, trykket, prøvet* osv., men det ble understreket at dette bare var tilfeldige eksempler på former som ikke er godtatt i bokmålsnormalen, og departementet bad derfor om et oversyn og en vurdering både av disse og andre «ikke-tillatte» former. Når det gjelder tilhøvet mellom bokmåls- og riksmålsnormalen, har Språkrådet også mottatt et brev fra Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur med et forslag i 10 punkter over «riksmålsformer som bør tas inn i bokmål».

Arbeidet med dette siste punktet og med en generell gjennomgang og justering av de tidligere vedtakene er nå i full gang i fagnemnda i Språkrådet, og dette arbeidet vil være sentralt helt fram til årsmøtet i 2003. Da skal revi-

sjons- og justeringsarbeidet etter planen være avsluttet, og det vil forhåpentligvis foreligge et «tilnærma fullstendig» framlegg til reform av både bokmåls- og nynorsknormalen.

På godt norsk

agenda – sakliste

backup – reservekopi, sikkerhetskopi/tryggingskopi (IKT); støtte, oppfølging (allment)

benchmarking – referansemåling, referansenormering, styringsnormering

branding – varemerkebygging

browse – bla igjennom (IKT)

browser (web browser) – nettleser/nettlesar

business-to-administration (B2A) – salg til det offentlige / sal til det offentlege

business-to-business (B2B) – handel mellom bedrifter, bedriftshandel

business-to-consumer (B2C) – salg til forbruker / sal til forbrukar

business-to-government (B2G) – salg til det offentlige / sal til det offentlege

case – kasus, tilfelle, sak, eksempel(tilfelle)

case study – kasusstudie, tilfellestudie, eksempelstudie

chat – nettprat, tekstprat(ing)

chatte – nettprate, prate på nettet, tekstprate på nettet

copyright – opphavsrett

direct mail – direktereklame

display – skjerm, tegnrute/teiknrute, tekstvindu/tekstvindauge

e-business – e-forretninger/e-forretningar, e-forretningsdrift, e-forretning (om det enkelte firmaet)

e-cash – digitale penger / digitale pengar

e-commerce – netthandel, e-handel

e-learning – e-læring

e-mail – e-post

flip-over – arktavle, papirtavle

interface – grensesnitt

roaming – nettveksling, nett(om)strefing (mobiltelefoni og data)

site (web-) – vevsted/vevstad, nettsted/nettstad

voice mail – talepost

walkover – autoopprykk; gratisseier/gratissiger

webmaster – vevmester/vevmeister, vevredaktør, vevadministrator

Du finner flere ord på nettsidene våre: <http://www.sprakrad.no> under «På godt norsk».

Nynorsknorma i endring

EILOV RUNNESTØ

NYNORSKSEKSJONEN I SPRÅKRÅDET arbeider no med å revidera rettskrivinga i nynorsk. Frå 1997 til 2000 utarbeidde seksjonen framlegg til ei norm som skulle gje mindre valfridom innanfor læreboknormalen i nynorsk. Den vide rettskrivinga derimot skulle framleis ha mange valfrie former (såkalla side- eller klammeformer). Dette arbeidet låg til grunn for rettskrivingsvedtaket på årsmøtet i 2000, då ei mengd tidlegare jamstilte hovudformer fekk klammeformstatus, og sjølve hovudnorma skrumpa mykje inn.

Dette 2000-vedtaket vart ikkje godkjent straks av Kulturdepartementet, og i eit brev av 5.12.00 bad departementet Språkrådet greia ut om skiljet mellom læreboknormalen og rettskrivinga kunne takast bort òg i nynorsk, slik det nett var gjort vedtak om for bokmålsrettskrivinga. (Det vedtaket er førebels heller ikkje godkjent av Kultur- og kyrkjedepartementet.) Departementet bad Språkrådet vurdera korleis dei spørsmåla som då ville dukka opp, kunne løysast.

Undersøkingar av språkbruken

Våren 2001 sette styret i Språkrådet ned ei arbeidsgruppe og ei referansegruppe og tilrådde ein framdriftsplan fram til rådsmøtet i 2003. Som grunn-

lagsmateriale for arbeidet laga Åse Wetås og Aud Søyland ein del punktgranskningar for Språkrådet. Wetås undersøkte formbruken i ulike typar publisert og upublisert nynorskmateriale og samla opplysningar om rettespraksisen i skulen, i avisene og i forlaga. Siste undersøkinga hennar tok opp korleis brukarane opplever normsituasjonen i nynorsk. Aud Søyland utarbeidde ein rapport om typar av feil i nynorsk.

Ein klår tendens i materialet frå Wetås var at hovudformene (læreboknormalen) står sterkare enn venta; den store valfridomen innanfor rettskrivinga blir ikkje utnytta. Vidare gjekk det fram at mange av dei som skal forvalta norma og vidareformidla rettskrivinga, ikkje har gode nok kunnskapar om norma. Konklusjonen frå mange hald går ut på at valfridomen eksisterer mest på papiret. Av rapporten frå Søyland gjekk det fram at hovudtyngda av feil i nynorsk ser ut til å koma av bokmålspåverknad.

Framlegg frå referansegruppa

Hausten 2001 la referansegruppa fram tre framlegg for styret i Språkrådet, som sende dei vidare til nynorskseksjonen. Eitt framlegg gjekk ut på å avskaffa sideformkategorien når det gjeld einskildord, men halda han oppe

i heile bøyingssystem. Eit anna framlegg rådde til å oppheva skiljet mellom læreboknormalen og rettskrivinga i nynorsk. Sideformene (dei som var sideformer etter 2000-vedtaket i Språkrådet) skulle stort sett fjernast, men visse tradisjonsformer kunne få jamstilt status. Eit tredje framlegg gjekk også inn for å fjerna skiljet mellom hovud- og sideformer, men ville la valfridomen vera om lag som før.

Drøfting i nynorskseksjonen

På seksjonsmøtet i februar 2002 tala dei fleste for at nynorskrettskrivinga bør gå bort frå klammesystemet både av pedagogiske grunnar og fordi bokmålsseksjonen har vedteke å fjerna det i bokmål. Drøftinga gjekk vidare inn på kor stor valfridom norma då skal tillata. Dei som ynskte liten valfridom, peikte på at han er til skade. Det trengst ei *offisiell* norm, og fleire frykta at ho ikkje kan fungera som det om ho blir for vid. Mange jamstilte former forvirrar berre, folk maktar ikkje å ha oversyn. Fleire i seksjonen tona ned talemålspremissen: Det er ingen føremon for t.d. elevar å bruka berre *nokre* talemålsformer om dei ikkje får bruka alle. Valfridomen i nynorsk har heller ikkje fremja nynorskbruken utanfor kjerneområda. Det vart peikt på at den nye språkpolitiske situasjonen ikkje oppmuntrar til tilnærming mellom målformene, og bokmålet går i konservativ lei. Nynorsken har mykje å vinna på å markera seg med klare, systematiske skilnader frå bokmålet. Skrifttradisjonen og systemet i dialektane er vesentlege byggjesteinar. – Andre hevda at det treng ikkje bli kaos om klammene blir fjerna, og «innhaldet» blir

ståande som heilt valfrie former. Jamstilte former trengst for å få fram dei mange stillaga i nynorsk, stillag som det knyter seg sterke kjensler og ideologiar til, og som må ha rom i nynorsknormalen. Ei trong norm kan føra til statustap for nynorsken og vil ikkje spegla den faktiske språkkjensla som mange røynde og medvitne nynorskbrukarar har. Profesjonelle språkbrukarar er positive til valfridomen og bruker han til å utvikla ein personleg og særprega stil.

Referansegruppa hadde gjort framlegg om å byggja revisjonen av nynorsknorma på det grundige arbeidet som fagnemnd og råd gjorde i åra 1997–2000, som nemnt ovanfor. På seksjonsmøtet i februar såg det ut til å vera semje om å la denne 2000-rettskrivinga (som enno ikkje er godkjend av departementet) vera grunnlag for *to* alternative framlegg: eitt som byggjer på ei stram norm med dei mest brukte formene i nynorsk i dag, eventuelt med visse konsesjonar til meir tradisjonell nynorsk (seinare kalla B-framlegget), og eitt som opnar for eit større utval av regionale former (A-framlegget).

I mai møtttest medlemmene av nynorskseksjonen att. Referansegruppa la no fram eit meir konkret drøftings- og vedtaksgrunnlag, og seksjonen freista arbeida saman dei to nemnde alternativa, A-framlegget (som opna for mest valfridom) og B-framlegget (med færre valfrie former). Det vart fleirtal i seksjonen for å leggja A-framlegget til grunn for arbeidet vidare, men det vart vedteke å innskrenka valfridomen i det på visse punkt. Referansegruppa hadde elles arbeidd ut

frå eit «konsensusvedtak» på februar-møtet om å oppheva klammesystemet. På møtet i mai kom det opp framlegg om at skiljet mellom hovud- og side-/klammeformene skulle stå ved lag. Av dei 18 nynorskmedlemmene gjekk 10 inn for at klammesystemet skulle takast bort, 7 rådde til at det blir ståande, og 1 røyst var blank.

Ei større rettskrivingsending

Departementet har lagt vekt på at den norma ein no arbeider seg fram til, bør kunna gjelda i lang tid frametter. Dermed kan denne revisjonen samanliknast med dei større rettskrivingsendingane frå 1901, 1917, 1938 og 1959. Ved ei så omfattande endring ynskjer nynorskseksjonen å setja normerings-

spørsmålet inn i både ein normerings-teoretisk, historisk, sosial og pedagogisk samanheng. Referansegruppa arbeider på ei innstilling som ein tenkjer seg delt i to. Delinnstilling I drøftar m.a. normomgrepet og valfridomen i rettskrivinga og presenterer retningslinjene for normeringa. I denne innleiingsdelen er det òg naturleg å ta med den historiske utviklinga av nynorsken i norm og praksis. Denne delen er i store drag ferdig. Delinnstilling II kjem til å gå inn på lydverk og formverk i dei konkrete framlegga og vil framstilla dei pedagogiske konsekvensane. Det arbeidet skal gjerast frametter sommaren, og tanken er å senda heile innstillinga ut på høyring til hausten.

Handlingsprogram for det svenske språket

I april la den svenske språkkommisjonen fram sitt handlingsprogram for det svenske språket. Kommisjonen, som er den første i sitt slag i Sverige, skisserer tre hovedmål:

- Alle skal ha rett til å utvikle sitt morsmål, enten morsmålet er svensk eller et annet språk
- Svensk skal være et fullverdig og samfunnsbærende språk som alltid skal kunne brukes i Sverige
- Svensk språk fra offentlige organ skal være korrekt og funksjonelt

Kommisjonen legger fram forslag om en lov om svensk som hovedspråk i Sverige. Svensk skal styrkes som

språk i arbeidslivet, i høgre utdanning og forskning, på bruksanvisninger og i avtaler, og som skolespråk.

Kommisjonen foreslår også et eget organ, Sveriges språkråd, som skal ha som hovedoppgave å se til at Sverige blir utviklet til et mangespråklig samfunn der svensk er hovedspråket. Utredningen ligger her: <http://kultur.regeringen.se/index.htm>.

Norsk språkråd vedtok på sitt årsmøte i februar å be regjeringen oppnevne en liknende kommisjon i Norge.

Ny lov om personnavn

IVAR UTNE

DEN 18.04.2002 VEDTOK Lagtinget ny lov om personnavn. Loven blir satt i verk i 2003.

Det som særlig skiller den nye loven fra gjeldende lov, er:

- en mer liberal holdning til navneformer og til hvilke mellom- og etternavn folk kan bruke
- mer åpning for bruk av utenlandske navneskikker
- åpning for at samboere kan bruke mellom- og etternavn på linje med ektefeller
- gjeninnføring av doble etternavn med bindestrek

Under forberedelsen er det òg lagt vekt på at

- innvandrere kan føre videre egne skikker i Norge
- reglene skal skille minst mulig mellom folk med norsk og annen bakgrunn
- navn er en privatsak, som myndighetene i liten grad skal styre
- det er et generelt politisk mål å forenkle saksbehandling

Gjenbruk av gamle mellom- og etternavn

Med gjeldende lov kan en få etternavn bare fra foreldre og ektefeller. Mellomnavn kan en hente litt lenger tilbake i slekta, men ikke fra ektefeller. Etter

den nye loven kan folk hente mellom- og etternavn helt fra tippoldeforeldre og bruke begge deler som mellom- og etternavn. Det samme kan de gjøre med navn fra ektefelle eller samboer dersom partneren ikke har navna fra en tidligere partner. Samboere kan få hverandres navn først når de har felles barn eller har bodd sammen som par i to år.

Samer og kvener (finner) vil få hente inn navn fra enda lenger tilbake dersom tidligere navneskifte kommer av fornorskingspolitikk. Det vil òg bli lettere for innvandrere å ta tilbake familienavn som ikke har kommet med ved registrering i Norge.

Som nå kan familiemedlemmer få hver sine etternavn. Men det er nytt at nyfødte kan få et annet etternavn enn noen av foreldra, f.eks. fra en tidligere generasjon. Innvandrere vil kunne få bruke farens fornavn som etternavn etter skikken der de kommer fra.

Beskytta etternavn

Etternavn brukt av flere enn 200 personer vil kunne tas fritt som mellom- eller etternavn. Nå er grensa 500, og den gjelder bare etternavn. Både nå og i framtida vil beskytta navn kunne bli godkjent om en får samtykke fra bærerne. I framtida trengs samtykke bare fra dem som har samme skrive-

måte, mens det nå i tillegg kreves samtykke fra folk som har navn med lik uttale, men ulik skrivemåte.

Grunnene til at færre navn blir beskytta, er flere: en trend som går ut på å løse opp i særretter, et ønske om å få færre omfattende navneendringsaker og å gjøre det enklere for innvandrere å få ta i bruk etternavn fra hjemlandet. Vanlige navn fra innvanderernes hjemland er ofte under beskyttelsesgrensa i Norge.

Ordninga med beskytta og frie navn blir mindre viktig enn i dag fordi en, som nevnt, får hente etter- og mellomnavn fra tippoldeforeldre.

I ett tilfelle er rettskrivinga overordna regelen om navnebeskyttelse. For mange navn som har flere enn 200 navnebærere, fins det òg mindre brukte varianter. Et eksempel er Dahl med mange tusen bærere og Dal med vel hundre. De som har et slikt navn, f.eks. Dahl, vil kunne velge en beskytta variant dersom den er i pakt med norsk rettskriving, f.eks. Dal.

På den andre sida vil hensynet til at navna skal bli lettere å bruke internasjonalt, gjøre at en kan få endre til skrivemåter som er kjent i andre land, sjøl om de bryter med norsk rettskriving. En kan for eksempel endre Sætre til Sætre eller Ålgård til Aalgaard uten samtykke.

Både med gjeldende og ny lov vil folk kunne ta i bruk navn fra gårdsbruk de har tilknytning til. Med gjeldende lov kan en bare ta navnet i den forma som fins i matrikkelen (et eldre skatteregister) eller i grunnboka (et register med oppdaterte eiendomsopplysninger). Matrikkelen, som fikk fornorska navneformer rundt år 1900,

kan ha former som Leirviken, mens grunnboka også kan ha eldre skriftformer som Lervik. Med den nye loven får en òg bruke navneformer vedtatt etter lov om stadnamn, satt i verk i 1991. De kan være fornorska ulikt matrikkelen, f.eks. Leirvika. Dessuten vil en få bruke navneformer fra noen andre typer offentlige dokumenter. Dette kan være eldre skriftformer, f.eks. Lervig. (Eksempla er laga.)

Doble etternavn

Dagens bruk av mellomnavn sammen med etternavn blir ofte oppfatta som doble etternavn, f.eks. Harlem Brundtland. Men i dag får vi i praksis ikke ta i bruk nye doble etternavn. Det vil derimot bli mulig med den nye loven. Endringa har kommet inn bl.a. fordi en del par vil føre vidare to navn for seg sjøl og barna. Dessuten innebærer dette likestilling.

Hver person kan ikke få flere enn to etternavn, og de må være knytta sammen med bindestrek. Mellomnavn kan komme i tillegg. Også de kan bestå av to navn med bindestrek mellom.

Sjøl om andre har samme doble etternavnkombinasjonen fra før, vil hvem som helst kunne få doble etternavn av enkeltetternavn de har rett på. Ektefeller som heter Nyjordet og Stoltenberg, kan uten vidare få dobbeltnavnet Stoltenberg-Nyjordet. Og siden Olsen og Hansen ikke er beskytta navn, vil hvem som helst kunne få godkjent Olsen-Hansen, sjøl om andre har kombinasjonen før.

Mulighet for å kunne ta den andre ektefellens eller samboerens mellom- eller etternavn som mellomnavn er en annen måte å dele begges navn på.

Etternavn av fornavn

I dag kan vi lage mellomnavn av mors eller fars fornavn med å legge til endingene *-sønn* og *-datter* (eller *-son* og *-dotter*), slik som i Camillasdatter, Camilla(s)sønn og Camilla(s)sen. Etter den nye loven kan en ta disse både som mellom- og etternavn. Det vil bare gjelde navn som slutter på *-datter* og *-sønn* (såkalte ekte parentonymer), og ikke navn på *-sen*. Navna skal markere riktig kjønn på navnebæreren. Også utenlandske endinger kan brukes, f.eks. i Ivanovitsj og Ivanovna, som betyr 'Ivans sønn' og 'Ivans datter' på russisk.

I en del kulturer blir fornavnet til en av foreldra uten ending brukt som etternavn for barna. Derfor kan f.eks. Hussain bli brukt både som for- og etternavn. Dette vil en få fortsette med i Norge.

Fornavn

Etter den nye loven kan en velge fornavn som ikke kan bli til «vesentlig ulempe», mens det i gjeldende lov står bare «ulempe». Dette innebærer ei liberalisering og vil føre til at myndighetene får gripe inn i mindre grad.

Denne nye fornavnsregelen er stort sett videreføring av en liberal praksis fra de siste åra, men nå kommer den klarere fram i loven. Hensikten er òg at en i større grad skal godta navn med uvante skrivemåter og navn som kan ligne på kjente ord, norske eller utenlandske. Navn som sannsynligvis vil bli stoppa i framtida, vil enten ha svært uhandterlige stavemåter eller være svært følsomme ord, som tabuord og sjukeomsnavn.

Allerede under gjeldende lov har en godtatt navn som Zebastian, Fredrik, Mpho, Åld Dagaz Raido sjøl om det har vært tvil på grunn av skrivemåtene. Tiger og Bergart er òg godtatt, sjøl om det har vært tvil om de kunne være til ulempe fordi de ligner kjente ord.

Musa, som er Koranens form for Moses, blir avvist nå fordi det kan være til ulempe i Norge, men det er mulig en slik avgjørelse blir endra med tida. Det finske jentenavnet Kukka ('blomst') og det flamskspråklige Fita og det flamske Fite (Josefa/Sofie > Josefita/Sofite > Fita/Fite) kan bli avvist under den nye loven fordi de ligner på tabuord. Men de kan kanskje bli godtatt dersom det blir argumentert godt for familietradisjon.

Fornavn som er like etternavn, vil bli godtatt når de har tradisjon eller opphav som fornavn i inn- eller utland. Det omfatter også fornavn i en kultur som ikke skiller mellom fornavn og etternavn. Bestemmelsene innebærer videreføring av dagens praksis, som er resultat av oppmjuking i saksbehandlinga de siste åra. Wessel med fornavnsopphav og Sidney med fornavnstradisjon er blant nylig godkjente fornavn.

Flere opplysninger i:

NOU 2001:1 *Lov om personnavn. Tradisjon, liberalisering og forenkling*, Ot.prp. 31 (2001–2002), Innst.O.nr. 33 (2001–2002), odelstingsreferat for 21.3.2002 og lagtingsreferat for 18.4.2002. Disse fins på Internettet.

Nordisk purisme

ENDRE BRUNSTAD

LLØPET AV DEI SISTE ÅRA har har mange ivore opptekne av den auka språkpåverknaden frå engelsk. Der har kome reaksjonar, både frå folk flest og frå normeringsinstansar. Mange hugsar kanskje «Aksjonen for språkleg miljøvern», som Norsk språkråd hadde på 1990-talet. Denne kampanjen vende seg mot det ein oppfatta som «unødvendig bruk av engelsk i norsk».

Ser vi slike kampanjar i ein større språkhistorisk samanheng, vil purismeomgrepet stå sentralt. Purisme er ein ideologi prega av tanken om det *reine* språket: Visse framande språkinnslag bør haldast ute av di dei gjer språket *ureint*, meiner puristane. Dette språkidealet er kombinert med aktiv innsats for å finne nye ord for lånnord, eller for å tilpasse låna til heimleg språkstruktur. Døme på det sistnemnde er arbeidet Norsk språkråd har gjort for ortografisk tilpassing, t.d. med skrivemåten *sørvis* for *service*. Tilsvarende kan vi nemne skrivemåtane *mejl* for *mail* i svensk og *lørner* for *learner* i dansk. Også her er det tale om trongen for å halde språket reint.

No finst det i røynda ingen «reine» språk. Alle språk har lån, til og med islandsk. Fleire språk er dessutan blandingspråk danna på grunnlag av språkkontakt. Vi må såleis tolke idealet om det reine språket i vid tyding, i

høve til motsetnader som *oss* versus *dei andre*, *innanfor* versus *utanfor*, *korrekt* versus *ikkje korrekt*. Slike motsetnadspar fungerer som sosiale klassifiseringssystem der ein prøver å avgrense eitt sosialt system frå eit anna. På same måten prøver ein i purismen å avgrense eitt språk frå eit anna. Det er noko av grunnlaget for at purismen historisk har spela ei viktig rolle for utviklinga av europeiske standard-språk.

I denne artikkelen skal vi sjå nærare på korleis purismen har verka i dei ulike nordiske språka. Der er tradisjonar for purisme i alle nordiske språk, men føresetnadene ymsar. Vi skal òg kome inn på korleis purismen er aktualisert dei seinare åra.

Islandsk purisme

I nordisk samanheng er Island utan tvil det mest puristiske språksamfunnet. Islendingane er særleg kjende for ordpurismen, *helikopter* vert t.d. til *byrla*, og jamvel om det finst lånnord i islandsk, er desse strukturelt tilpassa: *to feel* > *fila* og *squash* > *skvass*. Den islandske purismen er spesiell ved at han i prinsippet er retta mot alle språk: Jamvel det norske ordet *slalåm* måtte vike for nyordet *svig*. Purismen gjeld dessutan både allmennord og fagord, *psykiatri* heiter t.d. *geðlæknisfræði*. I and-

re språk har ein her godteke internasjonale fagord.

Den puristiske tradisjonen i islandsk er gamal. Alt i *Wormsbók* frå ca. 1350 ser vi at forfattaren vurderer korleis ein skal handsame barbarismar. Det er likevel fyrst med humanismen på 1500- og 1600-talet det vert artikulert klåre puristiske haldningar, særleg frå bispem Guðbrandur Þorláksson (1541/42–1627) og Arngrímur Jónsson (1658–1748). Viktig er òg Hið Íslenska lærdómslistafélag i 1779 og ikkje minst krinsen kring tidsskriftet *Fjölur* i fyrste halvdel av 1800-talet. Utover på 1800- og 1900-talet vart purismen vidareutvikla med eit omfattande ordlagingsarbeid.

At den historiske skriftradisjonen framleis står så sterkt, har fleire årsaker. Eitt viktig moment er førestellinga om at islandsk og norrønt hovudsakleg er det same språket. Realitetane i denne oppfatninga kan diskuteras, men oppfatninga har gitt skriftspråket ein spesiell verdi og styrkt ideen om at islendingane har ei historisk oppgåve i å halde språket reint. Her kjem òg nasjonalismen inn. Den meir essensialistiske sida ved nasjonssynet har vore drøfta av yngre akademikarar på 1990-talet, særleg i tidsskrifta *Skírnir* og *Tímarit máls og menningar*, men står framleis sterkt.

Den islandske purismen er så omfattande og spesiell at han neppe kan verke som føredøme for andre språksamfunn. Han gir likevel interessant innsikt for dei som er interesserte i språkpolitiske jamføringar. Dessutan viser han at det går an å drive sjølvstendig språkpolitikk i eit moderne og internasjonalt samfunn.

Færøysk purisme

I den nordiske purismeskalaen kjem færøysk på andre plass. Den færøyske purismen vart etablert på same tid som det færøyske skriftspråket, dvs. frå midten av 1800-talet og utover. Prinsippa bak skriftnormalen gav visse føringar ved å leggje vekt på eldre former og halde ute danskprega ordlagingsselement. Avgjerande var like fullt dei som utvikla språket gjennom omsetjing, skrivning og terminologi. Filologen Jakob Jakobsen (1864–1918) bør trekkjast fram. Han var inspirert av lagnaden til det nordiske målet på Shetland; det døydde ut. Noko tilsvarende måtte ikkje skje med færøysk.

Færøysk purisme har hovudsakleg vore retta mot dansk. Denne haldninga heng saman med det historiske grunnlaget for eit færøysk skriftspråk: frigjeringa frå dansk. På det grunnlaget skjedde òg ei kopling mellom purisme og allmennpolitikk. Dei mest puristiske var òg mest for lausriving frå Danmark. Dei siste tiåra har færøysk språk fått ein langt sterkare posisjon, og purismen er vorten allmenn. I dag bruker jamvel den danskvennlege avisa *Dimmalætting* færøysk på mest alt stoff, og færøysken er av det puristiske slaget.

Færøysk purisme har eit omfang og ein intensitet som liknar islandsk purisme. Interessante nyord er t.d. *kvíkil* (pacemaker), *fløga* (CD) og *flogbóltur* (volleyball). Likevel er purismen mildare; mange er redde for islandismar. I faktisk språkbruk er der då òg fleire lånord enn det offisiell normering tilseier. I seinare ordbøker, som *Føroyisk orðabók* (1998) og *Donsk- føroyisk orðabók* (1995), har ein vorte litt meir liberal.

Svensk purisme

Svensk høyrer til dei gamle europeiske nasjonalspråka, og under skriftstandardiseringa på 1500-, 1600- og 1700-talet finn vi fleire spor etter purisme. Verdt å merke seg er at den svenske staten har spela ei viktig rolle. Det kom til uttrykk gjennom kanselliordningane på 1600- og 1700-talet med instruksar om rein språbruk. I samband med forsvenskinga av Skåne, Halland og Blekinge på slutten av 1600-talet gjekk det òg føre seg normpress i retning *rein* svensk. I 1732 la tidsskriftet *Then Svenska Argus* fram eit puristisk ordprogram med patriotiske synspunkt. Ein kulturnasjonalistisk purisme kom gjennom motstanden mot norsk og dansk på byrjinga av 1900-talet, særleg i tidsskriftet *Språk och stil*. Der reagerte ein mot former som *glippa*, *nordljus* etc. Ein har i det heile vore oppteken av motsetnaden til dansk.

Også fornuftsargument har stått sentralt. Grammatikaren Sven Hof (1703–1786) diskuterte det fornuftige i å forsvenske stavemåten av lånord, og Svenska Akademien bygde i 1786 på retoriske fornuftsideal med slagorda *klarhet*, *tydlighet*, *wighet* og *korthet*. I Leopolds rettskriving frå 1801, *Afhandling om svenska stafsättet*, danna denne språkforståinga grunnlaget for ein ortografisk purisme ved at ein formulerte retningsliner for å tilpasse skrivemåten av lånord, t.d. *accent* > *aksent*, *famille* > *familj*, *meubel* > *möbel* etc. Seinare tilpassingar av lånord har bygt på Leopolds rettskriving.

Svensk språknormering var på 1960-, 1970- og 1980-talet å sjå til prega av ein ikkje-puristisk retorikk. Even-

tuell motstand mot lånord kunne forsvarast ut frå problem med forståing, indre systematikk og lite funksjonelt – ikkje på grunn av purisme og nasjonale omsyn. Samtidig låg der i vektlegginga av språkkoden krav som i praksis fungerte puristisk.

Sverige var fyrst ute med å setje engelskpåverknaden på dagsordenen med språkkampanjen «Använd svenska» i 1986. På 1990-talet vart merksemda meir knytt til faren for domenetap, mindre til den lingvistiske påverknaden. Vi merkar oss elles vektlegging av svensk som nasjonalspråk i ulike handlingsprogram for svensk språk.

Dansk purisme

Dansk vart standardisert om lag samtidig med svensk. På 1600-talet utvikla det seg ein purisme inspirert frå Tyskland: Tyskarane viste at ein kunne frigjere seg frå den latinske og franske stilen. I tillegg var der ordskifte om kva som var den beste dansken, og her spela reinleiksidealet ei viktig rolle. Også nordmenn tok del: Trønderen Johan Brunsmann (1637–1707) var dansk purist på 1600-talet, P.C. Steenersen og Ole Pihl på 1700-talet. Dei sistnemnde tala for ordet *linien* for *ekvator* i staden for den tyskpåverka forma *jorddeleren*. På 1700-talet vart dansk purisme meir intens; skriftspråket og vitskapen hadde vorte viktigare for folk flest, og dermed var det nødvendig med danske fagord. Også Ludvig Holberg vart påverka – han var nok kritisk til «puristeriet», men dreiv språkreinsing.

På slutten av 1800-talet gjorde den allmennpolitiske tilstanden at dansk

purisme vart retta mot tysk. I den samanhengen utvikla ein i Danmark sterke pronordiske haldningar; dei kom særleg fram på 1940-talet med Sven Clausen og Dansk forening til nordisk sprøgrøgt.

I 1892 fekk dansk retningsliner for tilpassing av lånord. Når ein likevel ikkje har ført ein så omfattande ortografisk tilpassingspolitikk dei seinare åra, skuldast det mellom anna den allmenne skriftkonservatismen: Ei tilpassing av skriftspråket etter moderne dansk talemål ville endre rettskrivinga dramatisk.

Danmark har dei siste tiåra vore framstelt som det minst puristiske språksamfunnet i Norden. Formannen for Dansk Sprognævn, Erik Hansen, har t.d. kome med liberale utsegner om engelskpåverknaden. Vi skal likevel ikkje overdrive skilnadene. I danske medium har der vore stor interesse for engelskpåverknaden, og ingenting tyder på at der er fleire lånord i dansk enn i norsk og svensk. Der er dessutan restriksjonar mot lånord også i den offisielle ordboka, *Retskrivningsordbogen*. I siste halvdel av 1990-talet ser vi ein meir artikulert purisme, også frå lingvistar. Språknemndmedlemen Niels Davidsen-Nielsen føreslo t.d. i 1997 ei avgift for bruk av anglisismar – rett nok som provokasjon, men han aktualiserte spørsmålet. I Dansk Sprognævn har ein diskutert purismespørsmålet ofte dei siste åra.

Norsk purisme

Sidan dansk var skriftspråket i Noreg fram til siste halvdel av 1800-talet, kom skriftkulturen i Noreg til å avspeg-

le tendensane i dansk purisme. På 1800-talet vart det så etablert ulike språkpolitiske program på norsk grunn.

Den fyrste norske purismen var faktisk retta mot innslag frå norske dialektar og frå svensk. Det var posisjonen til dei som arbeidde for rein dansk, t.d. J.S. Welhaven og Camilla Collett.

Også dei som arbeidde for svært varsam fornorsking, var opptekne av å ikkje sleppe inn for mange dialekttrekk. Det gjeld t.d. M.J. Monrad og den seinare Bjørnstjerne Bjørnson.

Det meir radikale fornorskingsprosjektet til Knud Knudsen var i byrjinga ekstremt puristisk mot lånord. Seinare har bokmålsnormeringa vore meir liberal. Noko derimot Knudsen må få mykje av æra for, gjeld den ortografiske tilpassinga av lånord: Her etablerte Knudsen tidleg eit fornorskingsprogram, med t.d. endringa *Philosophie* > *Filosofi*.

Nynorskpurismen er godt kjend, men nynorsktradisjonen som heilskap vart aldri konsekvent puristisk. Ivar Aasen var sjølv tvisynt; han såg verdien av språkreinsing, men ville ikkje gå for langt. Det var danske og nedertyske ordlagingsselemenet, t.d. «anbeheitlese»-orda, som vart problematiske. Latinske og greske ord gjekk greitt.

På 1900-talet kan vi tale om ein samnorskpurisme retta mot konservative former i bokmålet og tradisjonsformer i nynorsken.

Når det gjeld purismen mot engelsk, ser vi liten skilnad mellom bokmål og nynorsk. I Norsk språkråd har representantane for dei to målformene samarbeidd om språkpolitikken overfor anglisismar.

Ei nordisk jamføring

Dersom vi tenkjer oss ei line med «lite purisme» på venstre halvdel og «mykje purisme» på høgre halvdel, vil dansk kome eit stykke til venstre for midten, deretter fylgjer svensk, så bokmål og nynorsk, færøysk og til slutt islandsk heilt ute på høgreenden av purismelina. Dette er statusen i dag. Vi skal samtidig vere klår over at kronologien for språkstandardisering er ulik: Dansk og svensk vart standardiserte lenge før færøysk og nynorsk. Dersom vi tenkjer oss at purismen har ein spesiell styrke i visse fasar av normeringa, kan vi kanskje vente oss veikare purisme i færøysk og nynorsk i tida framover? Eit anna moment gjeld dei ulike føresetnadene skriftspråka har. Færøysk og nynorsk har utvikla seg i strid mot eit etablert statsspråk. Dansk og svensk vart tidleg etablerte standardspråk med sterk posisjon i staten. Det har gjort at ein i færøysk og nynorsk har kjent sterkare trong for å markere seg mot majoritetsspråket.

Samtidig ser vi interessante ulikskapar mellom svensk og dansk. I svensk finn vi ein meir konsekvent ortografisk purisme, og ein er meir

oppteken av å lage avløyserord. Her kan den sterkare offentleg regulerte språkpolitikken i Sverige spele ei rolle.

Er det så bra eller dårleg med purisme? Vi kan ikkje kome vekk frå at purismen har mange negative sider. Han har vore med på å gjere folk usikre på eigen språkbruk og stundom lagt band på den språklege skaperevna. I tillegg har han stadfesta elitespråket. Purismen kan dessutan fungere kulturelt einsrettande. Her er det verdt å nemne dei aktuelle krava om at innvandrarak skal lære seg perfekt norsk, svensk eller dansk, og ikkje nytte etniske variantar som «kebabnorsk», «rinkebysvenska» eller «perkerdansk».

På den andre sida har purismen òg positive sider: Han kan skjerpe den kritiske språksansen, fungere språkleg nyskapande og fremje språkleg forståing. Purismen kan òg fungere som forsvaret mot språkpress frå majoritetsspråk. I så måte kan purismen faktisk vere med på å halde oppe det språklege mangfaldet i verda. Purisme er altså ikkje bra eller dårleg i seg sjølv, men må vurderast etter konteksten og innrettinga.

Retting

Vi beklager at det i artikkelen «Skandinaviske særbokstaver» av Arne Torp i Språknytt nr. 1/2002 hadde sneket seg inn to trykkfeil som kan gjøre meningen uklar. På side 3 litt over midten i høyre spalte skal tegnet «D» byttes ut med «ð» to steder.

Sammenhengen blir altså slik: «På

tilsvarende måte har den islandske bokstaven «ð» pleid å stå sammen med «d». Men i løpet av de siste ti-tjue åra har islendingene gått over til å behandle vokaler uten og med aksent + «d» og «ð» på samme måte som man ellers i Europa for lengst har valgt å skille mellom I og J [...].»

Falska vänner får man på köpet!

BIRGITTA LINDGREN

«Skandinavisk ordbok» har nu utkommit i sin andra upplaga. Precis som sin föregångare tar den bara upp ord som kan ge problem i umgänget mellan danskar, norrmän och svenskar. De skandinaviska språken är så lika att man för att förstå varandra inte behöver slå upp mera än dessa avvikande ord. Man brukar säga att minst 75 % i ordförrådet är detsamma. Men de avvikande, problematiska orden kan vara mycket viktiga ord, så ordböcker behövs. Det kan röra sig om ett ord som bara finns i ett av språken, som t.ex. norska *dagstøtt* och svenska *dyrgrip* ('kostbarhet'). Men det kan också vara den typ av ord som man ofta brukar uppmärksamma när det är fråga om de skandinaviska språken, nämligen *falska vänner* eller som det också kan heta *lömska ord*. Det är ord som ser likadant ut eller nästan likadant som ett ord i det egna språket men som har en annan betydelse.

En välkänd nordisk anekdot handlar om svensken som på besök i Köpenhamn undrar varför han blir körd till en kyrkogård när han ber taxichauffören köra honom till «ett roligt ställe». Han ville ju till ett *morsomt sted!* För att inte tala historien om hur en svensk, som bjudit hem en norрман, blir djupt förolämpad när denne svarar att han dessvärre «ikke har anledning til å komme». Svensken tolkar det

norska *anledning* som svenska *anledning*, d.v.s. *foranledning* på norska, och tror att norrmannen inte vill komma. Andra klassiker är norska *frakk*. Det är det vanliga ytterplagget för norrmän. På svenska heter det *rock* eller *kappa*, och svenska *frack* motsvarar vad som på norska heter *kjole* og *hvitt*. Även *kjol* – *kjole* är lömskt. Norska *kjole* motsvarar svenska *klänning*, medan svenska *kjol* motsvaras av norska *skjørt*. Mest förbryllande för svenskar är det nyssnämnda *kjole* og *hvitt*; det är inte lätt att inse att det är ett mansplagg. Ordet *semester* orsakar också förvirring. För norrmän är det en arbetsperiod vid skolor och högskolor, på svenska är det den tid då man är ledig från arbetet, alltså *ferie*. Norrmän som beställer *pølse* i Sverige, kan i stället för *korv*, som det heter på svenska, få *lungmos*.

Vana översättare är naturligtvis medvetna om sådana här lömska ord, men det händer att det blir fel ibland om det rör sig om ett mindre känt ord. Och alla som översätter är inte så vana. Många frestas nog att översätta en grannspråkstext utan att vara medvetna om att de bör kontrollera även till synes oskyldiga ord. Då händer det att ett norskt *avvikle* blir översatt med *avveckla*, även då det borde översättas med *genomföra*. I den svenska översättningen av pepparkakebagarvisan i

«Djuren i Hackebackeskogen» talas det om *farin*. På norska är *farin* det vita sockret, alltså det man på svenska kallar *strösocker* (som dock också kan heta *strø-sukker* på norska), medan svenska *farin* är det bruna, mindre raffinerade sockret, alltså det som på norska kallas just *uraffinert sukker* eller *brunt sukker*. Fast man behöver inte se det som ett över-sättningsfel. Det finns svenska pepparkaksrecept där denna sorts socker ingår, och så rimmar ju *farin* så fint med margarin, som också ingår i receptet i visan!

En hund som *gläfsar* på svenska är mindre farlig än när han *glefsar* på norska. Det svenska *gläfsa* betyder bara att han låter, d.v.s. *bjeffer*, medan det norska *glefse* betyder att han också hugger till lite, det man på svenska kallar *nafsa*. Norrmän kanske finner svenskar underliga som verkar glada över att ha blivit *solbrända*. Men det betyder bara att de har blivit bruna av solen och inte skadade, vilket det norska *solbrent* avser.

Vissa ord är bara delvis lömska. Det gäller t.ex. norska *dyrke*. Att man kan *dyrke avoguder* är inte märkligt för en svensk, eftersom svenska *dyrka* är en synonym till *tillbe*, men det verkar bisarrt för en svensk att man kan *dyrke* en *hobby* för att inte tala om *tomater*. För den betydelsen måste man på svenska använda ett annat ord: *odla*.

Det typiska med falska vänner är just att de kan förekomma i sammanhang som medger en sammanblandning. Det kan man tänka sig med bl.a. *rolig* och *anledning*. Men det finns ord där förut-sättningarna för att missförstånd skall uppstå är mindre. Det är nog inte så att en svensk tror att en norrman som säger att han skall *inngi en anke* i en juridisk sak menar en tam and, alltså *anka* på

svenska. Inte heller tror väl en svensk att norrmän menar ett *løv*, alltså blad, när de talar om en *løve i bur*. Och lika lite tror väl en svensk att en svensk som talar om *ett vasst föremål* avser detsamma som norska *formål*. Ofta gäller det också ordparet norska *kunstig* ('artificiell') – svenska *konstig* ('underlig'). Förmodligen tror inte en svensk att norska *kunstig befruktning* innebär att befruktningen är underlig. Men det går förstas att hitta fall där det kan verka tveydigt, såsom *kunstig belysning*.

De flesta av de lömska orden är ursprungligen samma ord som har utvecklats sig olika i de olika språken. Den betydelse *rolig* har i norska är givetvis den ursprungliga. Det är bildat till substantivet *ro*. I äldre svenska betydde *rolig* detsamma som i norska. Och det är den betydelsen som ligger bakom *orolig*. Ända till slutet av 1800-talet kunde man också använda svenska *konstig* i samma betydelse som norska *kunstig*, men i dag kan det bara betyda 'underlig'. Och likaså kunde *dyrka* i äldre svenska användas i alla betydelser som norska *dyrke*.

I den nya upplagan av Skandinavisk ordbok har vi inte markerat de ord som kan ses som falska vänner i själva ordlistan. Däremot har vi ställt upp separata listor med sådana ord. Vi har dock nöjt oss med att göra ett urval. Vi vet av erfarenhet att man ibland på grund av kontexten inte ens uppfattar ett ord som en falsk vän. Vi hoppas också att lärare som tar upp grannspråken i undervisningen inte skall uppehålla sig alltför mycket på detta fenomen utan mera på det faktum att språken är så lika att vi faktiskt efter lite tillvänjning begriper varandra. De falska vännerna får vi ta på köpet.

Nettbasert nyordsinnsamling

BOYE WANGENSTEEN

VED SEKSJON FOR LEKSIKOGRAFI og målføregransking ved Universitetet i Oslo (fram til 1990 Norsk leksikografisk institutt) har vi registrert nyord og andre utviklingstrekk i norsk bokmål i over 30 år. Fra slutten av 60-åra og til slutten av 90-åra foregikk registreringen ved hjelp av frivillige ekserptorer, som sendte inn nye ord og uttrykk og eksempel på nye betydninger av eksisterende ord, noe som resulterte i et stort og verdifullt materiale.

Leksikografisk arbeid har i den seinere tid blitt mer og mer basert på datamaskiner, og i slutten av 90-åra tok en til å se seg om etter andre metoder for innsamling. Et prosjekt som er satt i gang av Knut Hofland ved Senter for humanistisk informasjonsteknologi (HIT-senteret) i Bergen bød på en interessant mulighet. Ved hjelp av et helautomatisk system blir det hver dag hentet inn tekster fra nettet, som blir klargjort for søking. I all hovedsak blir tekstene hentet fra nettutgavene til de største norske avisene. Denne automatiske innsamlingen begynte høsten 1998, og etter ca. tre og et halvt år (april 2002) har tekstmengdene kommet opp i over 190 millioner ord, og materialet vokser med ca. 5 millioner ord i måneden.

Hver dag blir det automatisk laget en ordliste for dagens materiale. Den blir sammenlignet med en liste over tidligere registrerte ordformer, i alt

nesten 2 millioner ordformer ifølge HIT-senterets søkeside. De ordformene som ikke er registrert fra før, lagres i en egen liste, «Nye» bokmålsord siste døgn. Det er denne lista vi ved vår seksjon har fått anledning til å gå igjennom for å registrere nye ord som kan være interessante, særlig med tanke på framtidige ordbokutgivelser.

Ved en automatisk sammenligning blir alle slags former som ikke gjenkjennes, registrert som nyord, f.eks. sjeldne geografiske navn, alle slags firmanavn og tilfeldige sammensetninger, som jo kan dannes ad hoc etter som en har bruk for dem, og kanskje bare blir brukt denne ene gangen. Trykkfeil er også opphav til mange «nyord» som havner på lista. Selv om orddanninger av typen *Adventures-sjefen*, *Boston-presten*, *eksamensangst-gruppene*, *flymatforhandlinger*, *premieretallene*, *puppestrid*, *sjemmes* (stavefeil for *skjemmes*) og *strømpebukselignende* i visse sammenhenger kan være interessante nok, har de ikke så stor interesse når en primært er ute etter nyord som fortjener en plass i ordboka.

En opptelling av «dagens nyord» på fire tilfeldige dager i fjor gav til sammen ca. 4700 ordformer. Av disse ble 100 vurdert som interessante med tanke på nye ordbokutgaver. Det gir en fangst på noe over 2 %. Vi begynte med denne innsamlingen som en prø-

veordning i slutten av november i 2000, og vi har funnet den såpass nyttig at vi har bestemt oss for å fortsette med den inntil videre. Et raskt overslag viser at per i dag (slutten av april 2002) har vi registrert ca. 4000 ord sammen med ett eller flere eksempler på bruken av hvert ord.

En alvorlig mangel ved en slik maskinell innsamling er at vi bare mer eller mindre tilfeldig er i stand til å fange opp ny fraseologi og nye betydninger av eksisterende ord. Men noe kan en finne blant annet ved hjelp av sammensetninger som blir registrert som nyord. Når en sammensetning som *bøttekottmøte* dukker opp, får en jo mistanke om at førsteleddet ikke er brukt i sin egentlige betydning, noe konteksten ordet forekommer i, bekrefter.

Et søk på *bøttekott* i hele materialet gir mange treff på at ordet brukes i betydningen 'lukket rom' og beskriver noe som foregår eller blir bestemt i det skjulte, uten åpen debatt. I tillegg får en flere sammensetninger som *bøttekottdemokrati*, *bøttekottpolitikk* og *bøttekottstrategi*. Denne bruken av *bøttekott* er ikke registrert i ordbøkene, og om den fortjener det, er det i alle fall grunn til å vurdere.

Et annet eksempel er sammensetninger som *flaggegrense*, *flaggemelding*, *flaggeplikt*. Det skal ikke så stor ordkunnskap til for å skjønne at det ikke er den egentlige betydningen av *flagge* som forekommer her, og en blir oppmerksom på at *flagge* brukes i forbindelse med aksjehandel ('gi melding til børsen om at en eier mer enn 10 % av aksjene i et selskap'). Og søker en først på *flagge*, kommer eksempler som *flagge et standpunkt* o.l. fram. Men for å kunne registrere nye betydninger og

ny fraseologi mer systematisk trenger vi mer avanserte søkeprogram.

At materialet i hovedsak består av avistekster, og at skjønnlitteratur og andre typer tekster stort sett mangler, er et minus sett fra et leksikografisk ståsted.

Derimot må en se det som et pluss sammenlignet med manuell ekserpering at datamaskinen behandler alle typer tekster like grundig og systematisk. Det er blitt hevdet at den gamle måten kunne bli noe tilfeldig og farget av ekserptorenes personlige interesser.

Ordbøkene er også blitt kritisert for blant annet å ha neglisjert såkalte kvinneord. Kanskje kan det bli bedre ved maskinell registrering? I alle fall har ord som *quilte*, *quilting*, *perlebroderi* og *perlebrodert* dukket opp på lista over «nye» bokmålsord sammen med en rekke navn på fremmede matretter, eksotiske frukter o.l. som brukes i dagens restaurant- og matspalter.

Noen former kan også ha interesse med tanke på normering. Tanums store rettskrivningsordbok (1996) fører f.eks. opp *mafios* som adjektiv til *mafia*. I vårt materiale dukker også formen *mafios* opp, og et søk i hele avis materialet gir flere treff på denne formen enn på *mafios*. Forslaget om skrivemåten *pøbb* ved siden av *pub* ble i sin tid forkastet av årsmøtet i Norsk språkråd. Da er det interessant å registrere at *pøbb* dukker opp i eksempler fra både Adresseavisen, Stavanger Aftenblad og Nordlys.

Når vi samler inn nyord ved hjelp av datamaskinens klippe-og-lime-funksjon, sparer vi en god del av de ressursene som innsamlingen på gamlemåten krevde. Det gjelder både ved innskriving, kontroll og korrekturlesing av det innsamlede materialet.

«Polfarernorsk»

EINAR LUNDEBY

I DEN MANGFOLDIGE OG FORVIRREDE språksituasjon som Norge har hatt de siste 150 år, har det også opptrådt skribenter som har gitt en god dag i normene, og gått sine egne veier med ortografien og morfologien. *Bjørnson* var vel den første.

Bjørnson først

«Jeg respekterer intet Grammatik-Norsk, jeg bruker Bryst-Norsk,» var det Bjørnson svarte da han ble kritisert for sin språkbruk. Med «Bryst-Norsk» mente han nok de språklige uttrykkene som «kom fra hjertet», dvs. de som meldte seg spontant når han skulle feste tanker til papiret. Det var som regel norske ord og former, og de hørte ikke hjemme i det danske skriftspråket som den gang også var Norges. Hans holdning til rettskrivningsreglene er typisk for ham. Han var i all sin ferd en individualist som gikk sine egne veier. I fortellingen «Arne» fra 1858 går han så langt med norske trekk at språket ligner mye på moderne bokmål.

Polfarerne

Blant andre nordmenn som har opptrådt på lignende måte overfor skriftspråket, ligger det nærmest å nevne *Fridtjof Nansen* og *Roald Amundsen*. De to polfarerne var individualister i like høy grad som Bjørnson og skapte seg

hver sin egen språkform. Svein Nestor har kalt deres eksperimenter «polfarernorsk». De var sterke, sjølrådige personligheter som ville bestemme helt alene over sine handlinger – til og med når det gjaldt noe så «smått» som stavemåten av et ord! Tenk bare på hvordan Nansen legger i vei over Grønland på ski i en tid da kommunikasjon med omverdenen fra innlandsisen var umulig! Eller hvordan Amundsen utrustet en ekspedisjon til Nordpolen, og så underveis uten å rådføre seg med noen gjør helomvending og drar til Sydpolen!

Grunnholdningen var hos begge at de ville skrive som de snakket. Men likevel er det forskjell. Nansen går etter prinsipper og har et mål, nemlig å fremme norskhet i skrift. Amundsens avvik er usystematiske forsøk på å følge sin egen uttale når han skrev.

Nansen går f.eks. inn for de norske diftongene: «Og er diftonger så simple? Vakre er de og norske er de. Men *ben* og *sten* for *bein* og *stein* er håpløst unorsk.» Og han skriver *ll* og *nn* for *ld* og *nd*. Han vil ha vekk «de falske d'er». «De er snyltedyrr som har listet seg inn gjennom dansken. Og snyltedyrr skal man ikke holle på.» Han skriver altså *holle*, *gjelle*, *kullen*, *lannegrense*, *unner*.

Nansen var sterkt opptatt av å nær-

me de to skriftspråka i landet til hverandre; han fryktet at språksplittelsen kunne bli en «sprengkile» i nasjonen, «en folkegift», og ville motarbeide dette. Han slipper derfor til ord fra landsmål som *framifrå, gauk, hug, høve, kverving*. Han var også opptatt av språkets funksjonalitet. Idealet var «med den minst mulige lyd [å] uttrykke det mest mulige innhold». Derfor kutter han bort «det overflødige», særlig i lange ord; han skriver f.eks. *nærmelse* for «tilnærming», *overdåd* for «overdådighet» og *samsmelting* for «sammensmelting».

Amundsen skriver lenge etter den offisielle normen, men fra omkring 1913 fører han inn stavemåter som *jei* og *mei*, *jei blir nøtt til*, og gradvis går han i de følgende år over til delvis lydrett stavemåte. I 1919 finner vi f.eks. i et brev uttrykk som «en særdeles krafti norgåenne strøm som senere bøier a å føller Frams drift», «Alt sennes hjem å overlater jei det til Det geografiske institut i Bergen, a hvilket jei vet, di sell ær medlem». Som eksempel på hans ortografi når den er fullt utviklet, siterer vi her et kort brev til Nansen:

5.9.1925

Jærtli tak får Deres brev a 22. f.m. såm jei fantt igår ve min jemkåmst. A dette fårstår jei, at Di nå ær bortreist, men skal jei dærfår få låv å ringe Dem åp. Jei tilskriver hr. G. Aleksander.

Deres ærbødie Roald Amundsen

Hva for avvik gjelder det?

Liksom Nansen stryker Amundsen «stumme» bokstaver: *krafti, ærbødie, jærtli, a* (for *av*), *ve, føller*. Når bokstaven *o* står for *å*-lyd, skriver han *å*: *dærfår, låv, åp*, og lyden *æ* gjengir han med

æ også når gjeldende rettskrivning har *e*: *ær, dærfår*. – Det er karakteristisk at syntaksen ikke er innbefattet i hans «modernisering» av språket. Han tillater seg til og med å bruke den gammeldagse *og*-inversjonen som på hans tid bare forekom i kansellistil og snaut nok der: «men *skal jei få låv til ...*», «Alt sennes hjem å *overlater jei det ...*». Likeså gammeldags og unorsk er bruken av *hvilken*: «a hvilken jei vet Di sell ær medlem». Dette viser at Amundsen ikke hadde som siktemål å skrive folkelig eller å gjøre skriftspråket mer norsk. Han har bare hatt øye for kløften mellom tale og skrift og trodd at det ville bli lettere å skrive (og lese?) hvis det ble bedre samsvar her. Han har ikke hatt tilstrekkelig kjennskap til grammatikk eller stillære til å kunne foreta noen systematisk fornorsking.

Virkningen av den individuelle ortografi

Et spørsmål som melder seg, er dette: Har disse individualistenes rettskrivningseksperimenter hatt noen betydning for den offisielle rettskrivningen? Svært liten. Nansens deltaking i språkdebatten betydde kanskje noe for rettskrivningsreformen i 1917; hans agitasjon for tilnærming mellom skriftspråka kan ha gitt medlemmene i rettskrivningskomiteen mot til å gå lenger i «radikal» lei enn de ellers ville gjort – tatt i betraktning hvor sterk Nansens autoritet var på den tida. Ellers har polfarernes manipulasjoner med språket vært uten betydning for den offentlige normen.

Derimot må sikkert den private rettskrivningen ha betydd mye for dem sjøl. De hadde lært de gjeldende

ortografiske reglene på skolen, og det enkleste ville vært å følge dem. Men de gjør det ikke. Hvorfor? Det krever ekstra tid og møyne «å skrive som en snakker» – en må i mange tilfeller tenke over hvordan lydene skal gjengis. Kanskje har Wergeland gitt et svar på spørsmålet i dette utsagnet: «For norske Forfattere av nogen Særegenheit og især for Digterne er det paa engang en Nødvendighed og hans Hang til Frihed, som driver ham til at nærme sig det Sprog som Folket taler.»

Men en går som regel ikke straffet mot samfunnets regler og konvensjoner. En taper noe også ved å sette seg ut over den ortografiske normen: *leselighet*. Voksne mennesker leser som regel ikke bokstav for bokstav, de oppfatter hele ord på en gang. Med en fast ortografi blir de vant til hele ordbilder, dermed går lesingen mye raskere enn for en nybegynner som må legge sammen bokstavene til ord. Men hvis enkelte ord får et annet utseende enn det leseren er vant til, må han se på hver enkelt bokstav for å identifisere ordet. Dersom mange ord får et annet utseende enn vanlig, sinker det lesingen vesentlig. Kanskje finner leseren det så besværlig at han legger teksten vekk!

Flere avvikere

Det er ikke bare polfarerne og Bjørnson i norsk litteratur som har gått sine egne veier i ortografien. Forfatteren *Hans Jæger* (1854–1910) levde som bohem og foraktet det borgerlige samfunn med dets konvensjoner og forskrifter. Han skrev omkring århundredskiftet tre romaner der han forsøkte å skrive i samsvare med sin egen tale, dvs. datidens «dannede dagligtale» i Kristiania. På

nynorsk side finner vi også skribenter som bryter med den fastsatte norm. *Olaus Fjørtoft* (1844–78) var en slik. Han skrev på landsmål, men følte Aasens norm som en tvangstrøye, og hevdet at enhver forfatter måtte få skrive på en måte som svarte til hans dialekt. *Olav Duun* (1876–1939) er en annen. Hans landsmål er sterkt preget av hans trønderdialekt; han nøyer seg ikke med tilfeldige innslag, men utvikler en egen norm for stavingen.

Den norske bakgrunnen

Hvorfor er det så mange forfattere med avvikende, personlig ortografi i Norge? Jeg har nevnt at «avvikerne» var utpreget individualistiske. Det må ha gitt dem en følelse av befrielse når de kastet av seg de bånd som offisiell rettskrivning la på dem. Nordmennene blir gjerne karakterisert som individualister, og det er et ganske solid grunnlag for det. Fra vår nyeste historie er det jo velkjent at det norske folk to ganger har avslått å bli medlem av EU, et medlemskap som de fleste folk i Europa har tatt imot med glede eller strever for å oppnå. At det norske folkelynnet er blitt slik, blir gjerne forklart med naturforholdene og den spredte bosetningen som er en følge av disse forhold. En svensk skribent, Karl Petander, har skrevet om dette i boka «Nordisk gemenskap» (Stockholm 1940): «bönderna i Norge [-] ha i vissa fjälldalar ej sällan i obruten led suttit på sina gårdar genom århundraden. Och de ha suttit där som små kungar, som fritt och obundet fått gestalta sin livsgärning utan att mycket besväras eller störas av ett mera omfattande samarbets krav och regler. Så ha de

vant sig att blott gå sin egen väg och att ohämmat låta egna vanor och det egna väsendet fritt göra sig gällande. [-] Att just en dylik på arv grundad individualism skall bli istånd att i lyckliga fall i Norge skapa utpräglade temperament och personligheter är förklarligt.» Den hjelp-deg-sjøl-holdningen som Petander her har påvist og forklart, har nok levd videre også i andre samfunnslag enn bøndene. Sannsynlig-

vis ligger imidlertid noe av grunnen til den personlige ortografien i Norge også i de spesielle språkforholdene i landet. Brytningen mellom norsk tale og dansk skrift har pågått helt siden 1830-åra, og norske forfattere har hele tida vært fristet til å blande norske elementer inn i sitt skriftlige uttrykk. Noen av dem har altså sluppet seg mer fri enn andre, og satt sitt individuelle preg på hele uttrykksmåten.

Krav om nynorsk programvare

Forskriftene (§§ 17-1 til 17-5) til opplæringsloven (§ 9-4) stiller krav om at læremidler skal foreligge på både nynorsk og bokmål til samme tid og same pris, og formulerer også hvilke unntak som gjelder. Bestemmelsen omfatter i utgangspunktet også digitale læremidler. Kontorstøtteprogram i skolen («administrativ programvare») ble derimot unntatt fra opplæringslovens krav om språklig parallellitet da forskriften ble gitt i 1999, sjøl om disse programmene er blant de viktigste i skolen.

Flertallet i utdanningskomiteen (Ap, KrF, Sp, SV, V) bad derfor i Innst. O. nr. 89 (1999-2000) Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet legge fram en tidsplan for oppheving av dette unntaket og pekte på at «nynorskversjoner av administrativ programvare er en avgjørende faktor i arbeidet for likestilling mellom nynorsk og bokmål». Departementet bad deretter Læringssenteret utrede saken. I en utredning oversendt KUF 18. juni 2001 la Læringssenteret fram denne tidsplanen for oppheving av unntaksbestemmelsen:

Arbeidet med å oppheve unntaket fra kravet om språklig parallellitet for administrativ programvare (i første omgang tekstbehandling) startes høsten 2001. Fritak for kravet om språklig parallelli-

tet for tekstbehandling oppheves 1. august 2002. Fritak for kravet om språklig parallellitet for øvrig administrativ programvare (regneark, databaseverktøy og presentasjonsverktøy) som læremiddel oppheves 1. august 2002.

Det videre arbeidet med saken i departementet har tatt lang tid. Norsk språkråd tok saken opp med UFD i brev 23. april i år. I brevet skriver Norsk språkråd blant annet:

«Kontorstøtteprogrammer er vanlig brukerprogramvare i undervisning, arbeids- og hverdagsliv, og det er derfor urimelig at ikke alle brukere kan møte sin egen målform i dataskjermens grensesnitt. I skolen er bruken av slike kontorstøtteprogrammer, e-postprogrammer og nettlesere sannsynligvis atskillig mer utbredt enn bruken av elektroniske læremidler for øvrig.»

Norsk språkråd skriver videre: «UFD gav i fjor økonomisk støtte til to prosjekter knyttet til hhv. utvikling og ibruktaking av Linux-programvare, Skole-Linux og Nynorsk inn i IKT-opplæringa (NIO). Prosjektene er nå kommet så langt at det i løpet av inneværende år vil være mulig å distribuere – gratis for skolene – operativsystem og vanlige brukerprogrammer med bokmål eller nynorsk etter fritt valg i skjermmiljøet.»

Bymåslaget 100 år

RUTH VATVEDT FJELD

LANDSMÅLSLAGET OG BYMÅLSLAGET holdt sammen i Det Norske Samlaget fra 1868 under det felles slagordet *Alt norsk som finst i normanns tale!* Målet var å skaffe nordmennene et norsk skriftspråk etter flere hundre år med dansk. Samlaget var først tenkt som et rent forlag, men ble etter hvert mest et organ for bygdemålene. Den 5. mai 1902 ble Det Norske Samlaget delt i to, Landsmålslaget og Bymåslaget, og dermed fikk norske bymålsbrukere sin egen språkorganisasjon. Lagene skulle arbeide mot et felles mål, men med forskjellige midler. Målet var å etablere et felles norsk skriftspråk bygd på norsk folkemål. Det språklige materialet som ble lagt til grunn for utbygging av bokmålet, var det norske folkemålet i byene, mens nynorsk mest hentet språkmateriale fra bygdemålene. Bymåslaget ville «bygge seg fram til norsk» ved å justere det danske bokmålet i samsvar med talemålet i de norske byene. Det danske skriftspråket skulle derved litt etter litt bli norsk i ordforråd, rettskriving og setningsbygning. Knud Knudsen (1812–95) kalles ofte bokmålet far, og da han døde, gav han alle pengene sine til videreføring av dette arbeidet. Denne arven forvalter Bymåslaget. Pengene er mest brukt til å gi ut Knudsens egne skrifter, samt støtte annet arbeid som

er i samsvar med det språkpolitiske programmet hans.

Initiativtakerne til Bymåslaget var kjente kulturpersonligheter i samtida, forfattere, akademikere og skolefolk. Kirke departementet hadde to representanter i styret, slik ble også kontakten med de offentlige organer ivaretatt. Mens Landsmålslaget (seinere Noregs Mållag) er en bred, folkelig organisasjon med et landsdekkende organisasjonsapparat, har Bymåslaget forblitt en akademisk diskusjonsklubb der hovedparten av de aktive medlemmene hører til universitetsmiljøet. Men indirekte har laget en ganske stor medlemsmasse, da alle som abonnerer på *Maal og Minne*, automatisk blir medlemmer.

En av de viktigste aktivitetene er å gi ut tekster på godt norsk som omhandler norsk språk og andre norske forhold. Det skjer først og fremst i tidskriftet *Maal og Minne*, som Bymåslaget har gitt ut siden 1908.

Bymåslagets øvrige aktiviteter gjennom disse hundre årene kan oppsummeres i noen få punkter: forvalte kapitalen etter Knud Knudsen til beste for norskheten i bokmålet, gi ut *Norsk uttaleordbok* og andre skrifter, engasjere allmennheten i språksaken og stimulere til utforskning av de viktigste bydialek-

Til side 28

Språk på nett

Danske dialekter

«'Danske dialekter' er udarbejdet af Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning, Aarhus Universitet.» Nettstedet har 24 dialektprøver i skrift og lyd. Adresse: www.sb.aau.dk/dlh/dialekt/dialekt.html

Svenske dialekter

«Missa inte de spännande inspelningarna av intressanta, skämtsamma eller allvarliga berättelser från förr på genuina svenska dialekter. Här finns exempel från samtliga svenska landskap, samt översättning för den som inte förstår.» Adresse: www.svd.se/statistisk/multimedia/dialekt/index.asp

Svensk språkbank

«Språkbanken är en avdelning inom Göteborgs universitet som sedan 1975 bygger upp och ger tillgång till språkliga referensmaterial i form av texter och lexikaliska data. Texter av olika slag och från olika tider finns tillgängliga via Internet i en form där varje ord presenteras i sitt sammanhang (s.k. konkordans). Materialet omfattar texter på ca 75 miljoner ord, från modern tidningstext och litterär text till Strindbergs produktion och bakåt till medeltida rimkrönikor. Texterna är åtkomliga gratis över nätet i konkordansform och antalet sökningar ligger på ca 25 000 varje månad.» Adresse: spraakbanken.gu.se

Eurolang

Eurolang er ei informasjonsteneste som dekkjer saker som har med språkleg mangfald i EU og søkjarstatar å gjere. Tenesta vart skipa i februar 2000 i Brussel, og målet er å forsyne nasjonale og regionale massemedium med nyhende som har allmenn interesse når det gjeld det språklege mangfaldet i Europa. Det blir lagt særleg vekt på saker som har med minoritetspråk og regionspråk å gjere. Adresse: www.eurolang.net

Language Futures Europe

Denne nettstaden samlar lenkjer som har med Europas språklege framtid å gjere. Aktuelle emne er språkpolitikk, fleispråklege tilhøve, globale språkstrukturar og engelskdominans.

Adresse: web.inter.nl.net/users/Paul.Treanor/eulang.html

The Linguist List

The Linguist List vart skipa i 1990. Lista er eit forum der lingvistar diskuterer språkvitskaplege emne og utvekslar informasjon. Adresse: www.linguistlist.org

Bibelkonkordanser

Menighetsfakultetet har lagd en søkeside der en kan søke i over 20 bibler på ulike språk.

Adresse: www.menfak.no/bibel/sokbibel.html

Søkeside for 25 forfattere

Dokumentasjonsprosjektet ved Universitetet i Oslo har lagd en søkeside for 25 forfattere som inngår i prosjektets digitale tekstsamlinger. Blant forfatterne er Asbjørnsen og Moe, Bjørnstjerne Bjørnson, Camilla Collett, Petter Dass, Arne Garborg, Henrik Ibsen, Hans Jæger, Ragnhild Jølsen, Alexander Kielland og Jonas Lie. Adresse: www.dokpro.uio.no/litteratur/sok.html

Søkeside for Henrik Ibsen

Fra denne siden ved Universitetet i Bergen kan en søke i 26 av Ibsens skuespill og en samling dikt, til sammen 630 000 ord. Det er også mulig å bla i listen over ord og få en del statistikk over de hyppigste ord og ordklasser. Adresse: kh.hd.uib.no/ibsen/

Noen grammatiske begrep

Asbjørn Kolberg ved Høgskolen i Nord-Trøndelag har lagd en nyttig nettside med en «liten repetisjon av den tradisjonelle skolegrammatikken supplert med en del nyere grammatiske begrep». Adresse: www.hint.no/~abk/grammatikk.htm

Språkmoro

Er du på leting etter kryssord og andre ordleker, eller en nettside som automatisk skriver notat, stipendsøknader og klageskriv for deg, eller vil du skrive

ve navnet ditt med kileskrift, hieroglyffer eller runer, eller på kinesisk, japansk eller koreansk – da er dette nettstedet for deg! Adresse: www.yourdictionary.com/fun.html

Magasinett

Magasinett er eit elektronisk tidsskrift, redigert på nynorsk, som legg vekt på nyhende, artiklar og kommentarstoff. Det er «for alle oppegående menneske, men stoffet som vert presentert, er nok vinkla mest mot elevar og lærarar i ungdomsskulen og i den vidaregåande skulen». Adresse: www.magasinett.no

Gratisbok frå Språkrådet

Norsk språkråd utarbeidde i 1999 ei større handbok i lærebokspråk med tanke på forlagskonsulentar, lærebokkonsulentar, lærebokforfattarar og andre. Boka, som har tittelen «Godt språk i lærebøker», har mykje nyttig stoff også for andre språkbrukarar, er på 240 sider og kostar kr 225 i papirutgåve. Men heile boka kan fritt hentast i pdf-format på nettsidene til Språkrådet. Adresse: www.sprakrad.no/laerebok.htm

Om norsk på engelsk

Og har ein bruk for engelskspråklege artiklar om den norske språksituasjonen, finn ein nyttig stoff her: www.sprakrad.no/engelsk.htm

nyordspalte

Når et ord er ført opp i denne spalten, betyr det bare at vi har registrert det. Det betyr ikke at Norsk språkråd går god for ordet. Dersom vi tilrår eller rår fra å bruke ordet, vil vi neone det uttrykkelig. Nyordspalten redigeres av Svein Nestor.

chickelacker = russ 26. april hopper byens 8000 chickelackere i dressen.

Aftenpostens aftennummer 12.4.2002.

dotcomsk Rørende dotcomsk sosialrealisme
Aftenposten 16.4.2002.

eksessoreksi, mye-vil-ha-mer-oreksi
Jaget etter det perfekte, og trangen til å skaffe nye ting, har skapt en ny lidelse: eksessoreksi eller «mye -vil-ha-mer-oreksi».

VG 21.3.2002.

Dannet etter mønster av anoreksi.

fiktiviteter Det er betenkelig at arbeidstiden brukes stadig mer på interne aktiviteter (og fiktiviteter) og mindre på å betjene publikum.

Sysselsettingskonsulent Tor Larsen og seksjonsleder Torkell Skollevoll i Oslo kommune i kronikk i
Aftenposten 16.4.2002.

mavebeltebombe Men det er med dette argumentet Bergo tramper på minnet til de seks millioner jødene som Hitler myrdet. For ingen av dem brukte mavebeltebomber mot germanske tenåringer i tysk diskotek-kø [...]. Det gjør derimot de 'svake' palestinaaraberne.
Dagen 7.1.2002.

minnemetall Minnemetall, på engelsk shape memory alloys, kan ha forskjellige former ved ulike temperaturer, og det 'husker' disse.

Teknisk ukeblad nr. 12 4.4.2002.

multikulturalisme Den haldninga at alle slags kulturbaserte oppfatningar kan tolererast, kalla han 'multikulturalisme'. Det er ei haldning han er sterkt ueinig i.

Den syriske professoren Bassam Tibi i Universitetsavisa Nr. 18 13.12.2001.

nikk og nakk Det var Veronica som hadde regien på samtalen, og når Per fikk spørsmål om det som hadde skjedd, kikket han på kona før han svarte. Hun hadde kontrollen med nikk og nakk, forklarer Harald Orderud.

Dagbladet 14.2.2002.

parentonym Arbeidsgruppen foreslår at en av foreldrenes fornavn med avstammingsending skal kunne velges som etternavn [...] Slike navn kalles for metronym når etternavnet bygger på mors fornavn og patronym når det bygger på farens. Departementet mener det er hensiktsmessig å bruke fellesbetegnelsen parentonym, bl.a. fordi det viser at endingen knytter seg til foreldrenes fornavn.

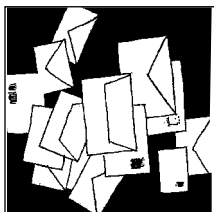
Odelstingsproposisjon nr. 31 (2001–2002).

skulderklappe = klappe på skulderen
Som kunst er dette kanskje det betydeligste jeg har sett, sa Nerdrum til «Ukeslutt», og skulderklappet Schaus forfall som «en kunstnerisk handling på høyt nivå».

Journalist Hallgeir Opedal i Dagbladet 15.2.2002.

tenkeboks (ny bruk av ordet) Kan dere journalister snart få inn i de middelmådige tenkeboksene deres at vi nå er sånn passe lei av hva tåpelige jentunger finner på (les Britney Spears)??

Sven Eikegard i innlegg

Redaksjonen tar gjerne mot brev fra leserne. Det kan være kommentarer til artiklene og emner i bladet,

interessante ord og uttrykk en har kommet over, nyord, spørsmål eller annet. Adressen er: Språknytt, Norsk språkråd, Postboks 8107 Dep, 0032 OSLO.

Spørsmål: *Kvantesprang* er eit ord som blir brukt nokså allment i meininga 'stort framsteg'. Eg stussar ved denne ordbruken og lurar på om det ikkje er feil bruk av *kvantesprang*, som opphavleg er eit fagord i moderne fysikk. Den allmenne tydinga er også kommen med i den nye utgåva av *Nynorskordboka* frå 2001. Der er *kvantesprang* forklart slik: «etter atomteorien (1913) til dansken Niels Bohr: det at eit elektron hoppar frå éi bane til ei anna når atomet tek imot el. gjev frå seg energi som elektromagnetisk stråling; overf: stort og avgjerande steg i ei utvikling *Internett var eit k- i informasjonsutvekslinga.*» Nettutgåva av *Bokmålsordboka* har om lag same ordlyden. I *Ordbok for fysikk og kjemi til skolebruk* (Norsk språkråd 2000) er berre den faglege tydinga med: «(I kvantefysikken:) Overgang frå ein energitilstand til ein annan.»

Svar: Ein kunne tru at når kvantesprang er noko som går føre seg inne i atoma, må dei vere ørsmå. Ut frå den tankegangen blir det bakvendt å oppfatte kvantesprang som 'stort framsteg'. Men det sentrale i omgrepet er ikkje storleiken, men at det går føre seg ei endring i sprang, ikkje som ei jamn, kontinuerleg endring. Tydinga ordet *kvantesprang* har fått i allmennspråket, er såleis ikkje tvert motsett den faglege tydinga.

Det er vanleg at ord frå eit avgrensa fagområde blir tekne i bruk i allmennspråket med ei overført, noko endra tyding. Det er likevel ikkje så ofte at naturvitska-

pane leverer slike ord, det er andre område som er viktigare kjelder. Frå kjemien har vi likevel fått ordet *lakmустest*, som no blir brukt reint allment om ei prøve, ein test: «Budsjettarbeidet fremstår som en lakmустest på om byrådet fungerer» (avisitat). Jmfør forklaringa på *lakmuspapir* i *Ordbok for fysikk og kjemi*: «Indikatorpapir som brukes for å undersøke om en løsning er sur eller basisk.»

Begge fagorda *kvantesprang* og *lakmuspapir* (i varierende former) er kjende som allmennord i nærskylde språk, også i engelsk. Det er såleis ikkje berre sjølve orda, men òg ordtydingane som vandrar mellom språka.

Spørsmål: Er det en sammenheng mellom dataordet *digital* og plantenavnet *digitalis*? Jeg vet at *digital* har med fingrer å gjøre, men hvor planten og medisinen kommer inn, undres jeg på.

Svar: Utgangspunktet er det latinske substantivet *digitus*, som betyr 'finger' (og 'tå'). I klassisk latin fantes det ikke noe tilsvarende adjektiv, men det ble lagd på et senere tidspunkt. Mønsteret for å danne et slikt adjektiv fantes alt i klassisk latin, som hadde f.eks. substantivet *cubitum*, som betydde 'albue' og 'underarm', og adjektivet *cubitalis*, som betydde 'som har noe med albuen eller underarmen å gjøre; som er lang som en underarm', dvs. en alen lang. Derfor var det helt kurant å lage adjektivet *digitalis* til substantivet *digitus*. Den latinske formen av adjektivet ender altså på *-is*, men i moderne språk falt denne endelsen bort, og dermed får vi formen *digital* av adjektivet. Når ordet *digital* opptrer i matematikken, viser det altså tilbake på et eldgammelt stadium da en regnet ved «å telle på fingrene», som vi jo fremdeles sier.

Den norske planten *revebjelle* har det vitenskapelige navnet *Digitalis purpurea*. Navnet er en latinisering av et tysk folkelig navn på denne planten og henspil-ler på at blomstene ligner på fingertupper, så der ligger den språklige forbindelsen mellom botanikken og matema-tikken.

Fra side 23 ... *Bymålslaget 100 år ...*

tene. I perioder har aktiviteten ligget nesten helt nede, andre ganger har det skjedd mer. Nå i jubileumsårene har vi nylig gitt ut Knud Knudsens *Reiseminner 1847–1892* samlet i ett bind, og Knud Knudsens *Haandbog i dansk-norsk sproglære* (1856) har endelig blitt utgitt på ny. Dette er Knud Knudsens hovedverk, og det har ikke vært tilgjengelig på mange år.

Ved stiftelsen i 1902 ble det slått fast at hovedmålet med Bymålslaget skulle være granskning og framstilling av våre viktigste bydialekter, populærvitenskapelig opplysning om språklige og litterære forhold, samt å frem-

me språkrenhet og norskhet i tale og skrift. Hundreårsjubileet ble feiret med et faglig seminar der anerkjente nordiske bymåls- og folkemålsforskere foreleste, og med den internasjonalt berømte bymålsforsker William Labov som trekkplaster. Seminaret hadde svært god oppslutning og viste tydelig at det er behov for mer kunnskap om norske bymål. I en tid med store demografiske endringer og sterk urbanisering er det nødvendig at denne delen av språkforskningen ikke neglisjeres. 100-årsjubilanten Bymålslaget er i dag ingen overflødig organisasjon i det norske språklandskapet!

Trykksaker frå Språkrådet

- ..... eks. Norsk – i nye tusen år? 20 s. Gratis. (Klassesett à 30 eks. Kr 120)
- ..... eks. Kjønn, språk, likestilling. 20 s. Gratis. (Klassesett gratis)
- ..... eks. Lov om målbruk i offentlig teneste. Reglar, praktiske råd, eksempel, hjelpemiddel. Innlegg til tidsplanleggjar / faldar. 10 s. Gratis.
- ..... eks. Å skrive er å omgås andre. Plakat med praktiske skriveråd. Bokmål/nynorsk. Gratis.
- ..... eks. Purisme på norsk? Norsk språkråds skrifter nr. 4. 72 s. Kr 50.
- ..... eks. Ordtilfanget i nynorsk – synsmåtar og røynsler. Norsk språkråds skrifter nr. 5. 114 s. Kr 50.
- ..... eks. Godt språk i lærebøker. Norsk språkråds skrifter nr. 6. 238 s. Kr 225. (Nyttig for alle som skriv norsk.)
- ..... eks. Ordbok for fysikk og kjemi til skolebruk. Norsk språkråds skrifter nr. 7. 154 s. Kr 195.
- ..... eks. Språknytt nr. 1–2, 2001. Temanummer om sidemål. Gratis.
- ..... eks. Språknytt nr. 3, 2001. Temanummer om informasjonsteknologi og norsk språk. Gratis.

Namn: .....

Adresse: .....

Postnummer og -stad: .....

Trykksaker som ikkje er gratis, blir sende med faktura.

FORFATTERNE

Endre Brunstad er stipendiat ved Nordisk institutt ved Universitetet i Bergen.

Birgitta Lindgren er forskningsassistent ved Svenska språknämnden og svensk redaktør og hovedredaktør for Skandinavisk ordbok.

Einar Lundebj er professor emeritus og var i mange år professor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Oslo.

Eilov Runnestø er førstekonsulent i Norsk språkråd.

Ivar Utne er amanuensis i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Bergen.

Kjell Ivar Vannebo er professor i nordisk språkvitenskap ved Universitetet i Oslo og leder av fagnemnda i Norsk språkråd.

Boye Wangensteen er amanuensis ved avdeling for leksikografi ved Universitetet i Oslo.

Omslagsbilde: Bauta av Roald Amundsen foran Gjøa på Sjøfartsmuseet i Oslo. Foto: Bård Løken / NN / Samfoto

INTERNETT

Tekstene i dette nummeret fins også på Internett:
<http://www.sprakrad.no>

NORSK SPRÅKRÅD

Postboks 8107 Dep
0032 OSLO

Telefon: 24 14 03 50

Telefaks: 24 14 03 51

Redaktører:

Helge Sandøy og
Kjell Ivar Vannebo

Redaksjonssekretær:

Åsta Norheim
E-post: norheim@sprakrad.no

Opplag: 25 500

Fire nummer i året

Redaksjonen avslutta 21.5.2002

Form: Bentzen Bakken

Trykk: PDC Tangen 2002

Signerte artikler står for
forfatterens syn.
Redaksjonen forbeholder
seg rett til å publisere
innsendte artikler på
Internett.

ISSN 0333-3825

B-BLAD

**Returadresse:
NORSK SPRÅKRÅD
Postboks 8107 Dep
0032 OSLO**

ISSN 0333-3825